

Filistinli ve Müslüman-Arap Şairlerin Vicdanında Filistin Meselesi

Mücahit TANRIBUYURDU
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
m.tanribuyurdu@ahievran.edu.tr
0000-0002-7291-7550

Mohammad BONJA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
m.bonja@ahievran.edu.tr
0000-0001-8392-0491

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1599831
Geliş Tarihi: 26.12.2024	Revize Tarihi: 21.01.2025
	Kabul Tarihi: 22.01.2025

Atf Bilgisi

Tanrıbuyurdu, M. ve Bonja, M. (2025). Filistinli ve Müslüman-Arap şairlerin vicdanında Filistin meselesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 183-202.

ÖZ

Şairler milletlerin fikirlerini, duygularını ve hayallerini ifade etmede çok önemli bir rol oynar. Onlar her zaman toplumlarının kolektif bilincini temsil eder. İslam coğrafyasındaki şairler de bu coğrafyada yaşanan önemli ve sarsıcı büyük olayları şiirleriyle gündeme getirmiştir. Son yüzyılda İslam toplumunu en çok etkileyen ve hala etkilemeye devam eden olayların başında Filistin meselesi gelmektedir. Bu makale Filistin meselesinin Filistinli ve Müslüman-Arap şairlerin şiirlerinde nasıl aktarıldığını ele almaktadır. Araştırmanın amacı Filistinlilerin İsrail işgali ve zulmü karşısında verdiği mücadeleyi şairlerin bakış açısından ortaya koymaktır. Araştırma Filistin meselesinin İslam âlemindeki güçlü etkisinde şairlerin oynadığı rolü de ortaya koymayı hedeflemektedir. Zira Filistin meselesi sadece Filistinlileri değil tüm İslam âlemini ve dünyayı ilgilendirmektedir. Konu Filistin meselesinin geçirdiği dört ana zaman dilimi dâhilinde ele alınmıştır. Her dönemde başta Filistinli şairler olmak üzere İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış şairlerin şiirlerinden kesitler sunulmuştur. Bu şiirlerde verilmek istenen mesajlar tahlil edilmeye çalışılmıştır. Filistin meselesi, başladığı tarih olan 1917 yılından günümüze kadar tüm İslam coğrafyasında en önemli konuların başında gelmeye devam etmektedir. Neredeyse tüm İslam coğrafyasında yaşayan şairlerin ele aldığı temel konulardan biri olmuştur. Filistin meselesi önemini ve güncelliğini hala devam ettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin meselesi, İsrail işgali, Müslüman-Arap şairler, şiir.

The Palestinian Issue in the Conscience of Palestinian, Arab and Muslim Poets

ABSTRACT

Poets play a very important role in expressing the ideas, feelings and dreams of nations. They always represent the collective consciousness of their societies. Poets in the Islamic geography have also brought to the agenda the important and shocking events that took place in this geography with their poems. The Palestinian issue is one of the most influential events in the last century and continues to do so. This article examines how the Palestinian issue is conveyed in the poems of Palestinian and Muslim-Arab poets. The aim of the research is to reveal the struggle of Palestinians against Israeli occupation and oppression from the poets' perspective. The research also aims to reveal the role played by poets in the strong impact of the Palestinian issue in the Islamic world. Because the Palestinian issue concerns not only Palestinians but also the entire Islamic world and the world. The subject has been addressed within the four main time periods that the Palestinian issue has gone through. Sections from the poems of poets who lived in different regions of the Islamic geography, especially Palestinian poets, have been presented in each period. The messages intended to be given in these poems have been attempted to be analyzed. The Palestinian issue has continued to be one of the most important issues in the entire Islamic geography since its beginning in 1917. It has been one of the fundamental issues addressed by poets living in almost all Islamic geography. The Palestinian issue still maintains its importance and relevance.

Keywords: Palestinian issue, İsrail occupation, Muslim-Arab poets, poetry.

Giriş

Orta Doğu dünyadaki önemli stratejik merkezlerden biri kabul edilir. Coğrafi açıdan dünyanın ortasında olması, tarihi açıdan pek çok eski medeniyete ev sahipliği yapması, Hicaz, Filistin, Şam ve Mısır gibi yerlerin semavî dinlerin yayıldığı yerler olması bu bölgenin stratejik açıdan önemli olmasının sebeplerinden bazılarıdır. Son yüzyılda bölgede bulunan zengin petrol, doğalgaz yatakları

ve Ortadoğu'dan taşıdıkları ticari ürünleri, petrolü, doğalgazı dünyanın her tarafına taşıyan gemilerin ulaşımını kolaylaştıran boğazların varlığı bölgenin önemini iktisadi açıdan da arttırmıştır.

Orta Doğu bölgesi çok uzun bir zamandır Yahudilerin göz diktiği bir bölgedir. Yahudiler 16. yüzyıldan itibaren bu bölgeye gelip yerleşmek istemiştir. Osmanlı Devleti Yahudilerin bu bölgeye olan alakasını fark etmiştir. 1581, 1583 ve 1585 tarihli Osmanlı belgelerine göre, Tûr-i Sînâ topraklarına Yahudi yerleşimcilerin gelmesinin ve bölgeye yerleşmesinin yasaklanması, Hristiyan din adamları tarafından istenmişti. Bu konuyla ilgili Osmanlı Resmî belgelerinde şu ifade geçmektedir. "Deyr Tûr-i Sînâ'daki rahiplerin Sînâ yarım adasındaki Tûr mıntıkasına Yahudilerin yerleştirilmesinin yasaklanması talebine binaen, bu bölgeye kesinlikle Yahudilerin yerleştirilmeyeceği açıkça belirtilmiştir." (Abdullatif, 1971, s. 95).

Arnavut asıllı Mehmet Ali Paşa son iki yüzyılda bölgede yaşamış en önemli şahsiyet olarak kabul edilir. Mehmet Ali Paşa çok otoriter, güçlü ve bölgeyle ilgili planları olan bir idarecidir. Mısır'ı yaklaşık elli yıl idare etmiş ve oradaki İslam toplum yapısını bozmuştur. Nihayetinde Mısır'da Batı tarzında bir devlet inşa etmiştir (İlhâmî, 2025, s. 19). Gücünü arttıran Mehmet Ali Paşa Şam'ı ele geçirip Anadolu içlerine kadar ilerlemiştir. Osmanlı yönetimi onun bu ilerleyişini, Mısır'ın bağımsızlığını tanıyarak durdurabilmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'daki hükmü dini ve siyasi açıdan Arap coğrafyasında çok etkili olmuştur. Onun hüküm sürdüğü dönemde, 1839 yılında Kudüs'te ilk yabancı konsolosluk olan İngiliz konsolosluğu açılmıştır. Bu konsolosluk daha sonra Kudüs ve Şam'daki Yahudilerin korunması ve bölge halkına karşı kışkırtılması konusunda çok tehlikeli bir rol oynayacaktır (Avz, 1973, s. 155; İlhâmî, 2025, s. 23).

Mehmet Ali Paşa Yahudileri Mısır'a yerleşmeye teşvik etmiş ve onun zamanında Mısır'da Yahudi nüfusu belirgin bir şekilde artmıştır. Şam'ı ele geçirincede de Kudüs'ü ziyaret etmek isteyen Yahudi ve Hristiyan hacılardan alınan vergileri kaldırmıştır (Bâzîlî, 1989, ss. 114-116). Yine onun döneminde Hristiyanlara, Osmanlıdan izin almadan Filistin topraklarındaki kiliselerini onarma ve yeni kiliseler yapma hakkı da verilmiştir (İlhâmî, 2025, s. 162). Bunlara ek olarak Mehmet Ali Paşa, Yahudi zenginlerden ismi Moses Montefiore olan birinin Filistin'de çok geniş araziler almasına da izin vermiştir (el-Mesîrî, 1999, s. 177; İlhâmî, 2025, s. 25). Bu gelişmeler neticesinde Kudüs'ün demografik yapısı bozulmuş, şehirdeki Yahudi nüfusu artmıştır (Armstrong, 1989, s. 567). Osmanlılar Şam'ın kontrolünü tekrar ele alınca Moses Montefiore'nin bölgedeki faaliyetlerini engellemiştir. (İlhâmî, 2025, ss. 25, 30, 31). Yahudilerin Filistin topraklarına yerleştirilip orada bir Yahudi devleti kurma girişimlerine, Amerika'nın İstanbul'daki elçisi de katılmıştır. Büyükelçinin bu girişimleri Sultan Abdülhamit tarafından etkisiz hale getirilmiştir (Oren, 2009, s. 311).

On dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüz yılın başlarında Orta Doğu bölgesinde siyasi, sosyal ve askeri anlamda büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler neticesinde Avrupalı karar merkezlerinde çok uzun bir zamandır konuşulan Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması kararı, nihayet 1917 yılında yayımlanan Balfour Deklarasyonu ile açıkça dünyaya ilan edilmiştir (Karaköse, 2018, s. 156). 1517 yılından beri Osmanlılara ait olan Filistin'in de dâhil olduğu Şam bölgesi, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır.

Askerî açıdan bu dönemin en önemli özelliği Osmanlı'nın çok zayıflamış olmasıdır. Osmanlı I. Dünya Savaşında Almanya ve Avusturya ile müttefik olarak savaşa girmiştir. Başta Kudüs olmak üzere tüm Filistin toprakları Osmanlı güçleriyle İngiliz güçleri arasında çatışma alanı olmuştur. Savaşı İngilizler kazanmış ve 1917 yılında Kudüs İngilizlerin eline geçmiştir. Bu tarihten bir yıl önce, 1916 yılında ise İngilizlerle iş birliği içinde olan Şerif Hüseyin b. Ali Osmanlıya isyan etmiştir. İsyân Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetine son verip bağımsız bir Arap devleti kurma amacıyla başlatılmıştır (Yiğit, 2019, s. 396). Fakat bu hayal kısa süre sonra ortadan kalkmıştır. Zira bölge Sykes-Picot anlaşmasıyla batılı ülkeler arasında paylaştırılmıştır (Karaköse, 2018, s. 155). Şerif Hüseyin'in isyanı, Osmanlı'nın I. Dünya Savaşını kaybetmesinin en önemli sebepleri arasında yer almaktadır.

I. Dünya savaşı sonucunda İngiltere, Milletler Cemiyetinin kararıyla Filistin topraklarına hâkim olmuştur. Böylece Filistin'de sömürgeci bir idari yönetim başa gelmiştir. İngiliz sömürgesi

sırasında Filistin’de Araplarla Yahudiler arasındaki gerginlik şiddetlenerek artmıştır. Bölgenin bağımsızlığı için mücadele eden Araplarla bir devlet kurmak isteyen Yahudiler arasındaki bu gerginlik çatışmaya dönüşmüştür. Fakat İngilizlerin bu çatışmada Yahudiler lehine davranması, Yahudilerin bölgedeki nüfus ve nüfuzunu arttırmıştır (Yiğit, 2019, ss. 397-398). 1948 yılında ise başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin desteğiyle Birleşmiş Milletler, Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması kararını almıştır (Dursun, 1985, s. 199). Bu karar neticesinde Filistin topraklarında kurulan İsrail devleti, daha sonra “Filistin-İsrail Sorunu” adını alacak olan birtakım köklü siyasi, sosyal, kültürel gelişme ve çatışmalara sebep olmuştur.

Başta Filistinli edebiyatçılar olmak üzere Arap ve İslam âlemindeki edebiyatçılar, yaşanan bu köklü değişikliklere ve Filistin-İsrail çatışmasına seyirci kalmamıştır. Filistin davasının en önde gelen savunucuları olmuşlardır. Kimi zaman İslam toplumlarını bilinç yönünden silahlandırarak Filistin davasının savunulmasına katkı sunmuşlar kimi zaman da Filistinlileri vatanlarını ne pahasına olursa olsun terk etmeme konusunda cesaretlendirerek davayı desteklemeye çalışmışlardır. Vatani elinden alınan tüm halkların hakkı olduğu gibi Filistinlilerin de vatanlarını mümkün olan her yolla savunmaları gerektiğini ve bunun Filistinlilerin en doğal hakkı olduğu gerçeğini dünyaya ilan etmişlerdir.

Bu çalışmanın konusu başta Filistinli şairler olmak üzere Müslüman ve Hristiyan Arap şairlerin Filistin sorununa nasıl baktıklarıdır. Konu ele alınırken Filistinli ve Müslüman-Arap şairlerden seçilen örneklerle sınırlandırılmıştır. Filistin sorunu tüm İslam âlemini hatta tüm dünyayı ilgilendiren bir sorundur. Dolayısıyla konu üzerine gerek İslam âleminde gerekse tüm dünyada sayısız şair ve edebiyatçı tarafından eserler ortaya konmuştur. Tüm bu eserlerin incelenmesi ise bir makalenin kapsamının çok ötesinde bir hacme sahip olduğundan, araştırmanın bu şekilde sınırlandırılması bir zorunluluk olmuştur.

Araştırmanın önemi Filistin’in ve Kudüs’ün Müslümanların yanındaki değerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca yaklaşık yüz yıldır Filistinli Müslümanların yaşadığı zulüm ve son olarak 7 Ekim 2023 yılında “Aksa Tufanı” isimli direniş hamlesinin ardından Gazze, Batı Şeria ve son olarak Lübnan ve Suriye’de yaşanmaya başlayan İsrail saldırganlığı ve barbarlığı Filistin sorununun çok iyi bir şekilde kavranmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda araştırma, Filistin davasına destek veren şairleri ve onların şiirlerini gündeme getirerek ilgili toplumsal zeminlerde Kudüs’e ve Filistin’e sahip çıkma bilincinin gelişmesine katkı sunacaktır.

Bu araştırma başta Filistinliler olmak üzere Müslüman ve Hristiyan Arap şairlerin Filistin meselesine bakışlarını ve Filistin meselesiyle olan ilişkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bahsi geçen şairlerin Filistin halkıyla olan dayanışmalarını, Filistinlilerin ellerinden alınan en temel haklarına geri kavuşmaları konusundaki desteklerini ve tüm İslam âleminde bir Filistin hassasiyeti oluşturmak için gösterdikleri çabayı da gözler önüne sermek hedefler arasındadır. Ayrıca on dokuzuncu yüz yılın başlarından günümüze kadar geçen sürede Filistin sorununun geçirdiği merhaleleri kısaca zikrederek sorunun kaynağına ve sebeplerine genel olarak temas etmek, böylece okuyucunun zihninde Filistin sorununu görünür hale getirmek de amaçlanmıştır.

Araştırma I. Dünya Savaşından günümüze kadar geçen sürede yaşamış ve yaşamakta olan Filistinli ve Müslüman-Arap şairlerin Filistin ve Kudüs’le ilgili şiirlerinden örnekleri bir araya getirmektedir. Bu açıdan araştırma tarihsel bir metot barındırmaktadır. Şiir parçaları Filistin davasının şairlerin ruhunda meydana getirdiği etkiyi, çeşitli yönlerden ele alacak şekilde seçilmiştir. Dolayısıyla araştırmada psikolojik tahlil yöntemi de kullanılmıştır. Ayrıca şairler Filistin davasıyla ilgili çeşitli sosyal, siyasi ve devrimci öneriler sunmaktadır. Bu durum araştırmada sosyal ve siyasi tahlil metodunu kullanmayı da gerektirmiştir. Çalışma yöntemi itibarıyla herhangi bir etik kurul izni gerektirmemektedir.

Yapılan literatür taramasında konuyla ilgili daha önce yazılmış “Türk ve Arap Şiirlerinde Kudüs’e Dâir Ağıt, Umut ve Direniş” (Noyan, 2018) isimli bir makale tespit edilmiştir. Bu araştırma bahsi geçen makaleden içerik, kapsam ve yöntem bakımından farklıdır. İki makale arasındaki başlıca

farklılıklar şunlardır: Bu araştırma Filistin meselesini tarihsel dönemler şeklinde incelemektedir. Makalede şiirlerin Arapça orijinal metinleri de verilmiştir. Bu araştırma, şiirlerine yer verilen farklı ülkelere mensup şairlerin çokluğu sebebiyle kapsam bakımından daha büyük bir coğrafyayı içine almaktadır.

Şiir her toplumda en önemli meselelerin etkili bir şekilde ifade edildiği bir araç olmuştur. Filistinli ve diğer İslam beldelerindeki şairler de bazı şiirlerini bu amaçla kullanmışlardır. Özellikle 1948 yılından sonra İslam âleminin en önemli sorunlarının başında Filistin davası gelmektedir. Filistin'in İngilizler tarafından işgalinden sonra Arap ve İslam âlemindeki şairler bölgede yaşanan zulüm ve haksızlıklara karşı şiirleriyle tepki göstermeye başlamıştır. Böylece Filistin halkının yaşadığı acı, keder ve sıkıntıları ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu şairler başta Yahudiler olmak üzere işgalcilere karşı direnişin ve mücadelenin sesi olmuştur. Filistinli şairlerin Filistin'le ilgili şiirleri, Filistinli kimliğini canlı tutma ve toplumsal hafızayı koruma görevini yerine getirirken diğer İslam beldelerindeki şairlerin aynı konuyla ilgili şiirleri Filistin'e ve Filistinlilere siyasi ve duygusal açıdan çok büyük bir destek sağlamıştır.

Filistinlilerle Yahudiler arasındaki mücadele ve bu mücadele de İslam âlemindeki şairlerin tutumu tarihi açıdan dört farklı zaman diliminde incelenmiştir. Bu dönemlerin birincisi 1917'deki İngiliz işgalinden İsrail devletinin kurulduğu tarih olan 1948 yılına kadar olan zamanı, ikincisi 1948'den Kudüs'ün işgal edildiği 1967 yılına kadar olan zaman dilimini, üçüncüsü 1967 yılından Filistin İntifada hareketinin bittiği tarih olan 1987 yılına kadar olan zamanı ve dördüncüsü 1987 yılından günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Şairlerin 1917-1948 Yılları Arasındaki Tutumları

Filistin 1917 yılında İngilizler tarafından işgal edilince Arap şairlerin bu işgale karşı tepkilerini, İngiliz ve Yahudi işgallerini reddettiklerini şiirleriyle ifade etmeye başladıkları görülür. Şiirlerinde bu işgallere karşı Arapların birlik olması gerektiği konusu belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bu şiirler işgale karşı direnmeyi ve karşı koymayı teşvik etmektedir. Milli duyguların tercümanı olan bu şiirler aynı zamanda Filistinlilerin yaşadığı siyasi ve askeri alandaki yalnızlık karşısında onlarla güçlü bir dayanışmayı göstermekte ve desteği ifade etmektedir. Bu şiirlerde işgalci Batılı güçlerin çizdiği suni sınırlar reddedilmektedir. 1917 yılından itibaren Filistinli direniş grupları mücadele sahnesine çıkmaya başlamıştır. Bu direnişi kırmak ve Arap coğrafyasını kendi aralarında paylaşmak isteyen işgal güçleri, Filistin'le Mısır ve Şam arasındaki ilişkileri zayıflatma ve mümkünse koparmaya çalışmıştır. İşgalcilerin tüm çabasına rağmen İzzeddin el-Kassâm, 1935 yılında Şam'dan Filistin'e geçerek İngiliz işgaline karşı büyük bir isyanın ateşini yakmayı başarmıştır (İlhâmî, 2025, s. 90). Aynı yıl şehit düşen el-Kassâm sonraki süreçte Filistin direnişinin sembolü olmuştur. Şehit Ahmet Yasin tarafından kurulan Hamas direniş hareketinin askeri kanadına "İzzeddin el-Kassâm Birlikleri" adı verilmiştir.

Bu dönemde Filistinli şairlerin, Filistinlilerin maruz kaldığı acı ve ıstırapı şiirleriyle ifade ettikleri görülmektedir. Şiirlerinden, Filistinli kimliğini güçlü bir şekilde vurguladıkları ve özellikle Araplardan yardım beledikleri açıkça anlaşılmaktadır. Bu şairlerden biri olan Abdülkerim el-Kermî (el-Kermî, 1978, ss. 5-9), 1935 isyanından sonra Arap liderlere şöyle seslenir:

Yazıklar olsun Arap krallarına! Keşke
siz kral olmasaydınız.
Yeni yüzyıldaki Engizisyon
mahkemelerini izliyor musunuz?
Kalkın, dinleyin, her taraftan şehidin
kanı haykırıyor.
Kalkın, bakın Kassâm'a, onun nuru
dağların tepesinde parlıyor.

إِيهِ مُلُوكِ الْعَرَبِ لَا كُنْتُمْ مُلُوكًا فِي الْوُجُودِ
هَلْ تَسْهَدُونَ مَحَاكِمَ النَّفْيِ فِي الْعَصْرِ الْجَدِيدِ
قَوْمُوا اسْمَعُوا مِنْ كُلِّ نَاجِيَةٍ يَصْبِحُ نَمَّ الشَّهِيدِ
قَوْمُوا انظُرُوا "الْقَسَامَ" يُسْرِقُ نُورَهُ فَوْقَ الصُّرُودِ
(el-Kermî, 1978, s. 23)

Şair burada zamanın Arap yöneticilerinin Filistin konusunda gösterdikleri tepkisizliğe dikkat çekmektedir. Onlara Suriyeli davetçi ve 1935 yılında şehadetiyle Filistin’de İngilizlere karşı büyük bir isyanın başlamasına sebep olan İzzeddin el-Kassâm’ı (Bilge, 2001) örnek göstermektedir. İzzeddin el-Kassâm, elinde imkân olmasa da tek bir Müslümanın bile işgalcilere karşı nasıl büyük bir direnişi başlatabileceğinin sembolü olarak takdim edilmektedir. Elleri onca imkân ve güç olan Arap liderlerin, isteseler Filistin’i işgalden kurtarabilecekleri gerçeğini dile getirmektedir.

Şiir Arap liderleri kınayan bir içeriğe sahiptir. Çünkü Filistinliler onlardan bekledikleri yardım ve desteği görememiştir. Arap liderler Filistinlileri yalnız bıraktığı gibi Müslümanların kutsal mekânlarından biri olan Kudüs ve Mescid-i Aksa’yı da koruyamamıştır. el-Kermi’ye göre bu hezimetin ve vebalin sorumluluğu Arap halkında değil Arap liderlerdedir. Çünkü Arap sokakları alev almak ve işgallere karşı isyan etmek için Arap liderlerden bir kıvılcım beklemektedir. Fakat beklenen kıvılcım bir türlü gelmemiştir.

Filistinli şairler dışarıdan yardım gelmesini beklemeden direnişe başlamıştır. Şiirleriyle İngiliz ve Yahudi işgallerini reddettiklerini haykırışlardır. Milli bilinci canlı tutmaya, halkı işgale karşı direnmeye teşvik etmeye başlamışlardır. Bu dönemde yaşamış en önemli Filistinli şairlerden biri de Abdürrahim Mahmûd’tur. Kendisini Filistin davasına adayın şair, canını vatani için feda etmekten çekinmemiştir (Meşe & Polat, 2024, s. 608). Filistin davası üzerine yazdığı “eş-Şehîd” isimli şiiri Arap âleminde çok meşhur olup dilden dile aktarılmıştır:

Canımı avucumda taşıyıp helak
uçurumuna atacağım.
Ya dostu sevindiren bir hayat yaşar ya da
düşmanı delirten bir ölüme koşarım.
Düşmanları korkulu rüyası ve
vatanımın koruyucusu olarak
yaşamazsam, hayatın ne anlamı var?
Konuştuğumda bütün dünya beni dinler
ve sözlerim insanlar arasında yankılanır.

سَأَحْمِلُ رُوحِي عَلَى رَاحَتِي
وَأَلْقِي بِهَا فِي مَهَاوِي الرَّدَى
فَإِنَّمَا حَيَاةٌ تَسْرُ الصَّدِيقِ
وَإِنَّمَا مَمَاتٌ يَعْظِطُ الْعَدَى
وَمَا الْعَيْشُ؟ لَا عِشْتُ إِنْ لَمْ أَكُنْ
مُخَوِّفَ الْجَنَابِ حَرَامِ الْجَمَى
إِذَا قُلْتُ أَصْنَعِي لِي الْعَالَمُونَ
وَدَوَى مَقَالِي بَيْنَ الْوَرَى
(Mahmûd, 2009, ss. 37-38)

Şair bu dizelerinde ifade ettiği duygu ve düşüncelerini, canını vatani için feda ederek göstermiş biridir. Vatanın ve bağımsızlığın önemini içten ve etkili bir şekilde aktardığı görülmektedir. Vatanı düşman işgali altındayken mücadele etmeden yaşamının değersizliğini ifade etmektedir. Vatanı işgal edilmiş birinin önünde iki seçenekten başka yol olmadığını ifade eden şair, bu yollardan ilkinin, halkıyla dayanışma içinde düşmana karşı mücadeleyle dolu bir hayat, ikincisinin ise özgürlük yolunda düşmana darbe vuran bir ölüm olduğunu aktarmaktadır. Ancak böyle yaparsa milletine ve vatanına karşı sorumluluğunu yerine getirebileceğine inanan şair, bu iki durumun dışında kalan seçeneklerin yaşamaya değer bir hayat sunmadığını dile getirmektedir. Şaire göre düşmanlarını korkutmayan ve sesinin dünya tarafından duyulmadığı bir hayatın anlamı yoktur. Ölümden korkmayan şair, hakkını düşmandan zorla almak gerektiğini söylemektedir. Böylece hem Filistinlileri hem de tüm Müslüman halkları işgalcilere karşı direnmeye ve mücadeleye teşvik etmektedir.

Şair aynı şiirinde bir kahramanın vatani için şehit oluş sahnesini canlandırmaktadır. Şehidin bedeninin parçalanmasına rağmen onun oluşturduğu manevi güç ve kuvvetin büyüklüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca en şerefli ölümün vatan için ölmek olduğunu ifade etmektedir.

Açık ovaya düşmüş bir şehit bedeni,
çölün yırtıcı kuşları onu parçalamakta.
O bedenin bir kısmı gökyüzü aslanlarının
nasibi, bir kısmı da yeryüzü aslanlarının.
Şehidin kanı yeryüzünü kırmızıya bürüdü
ve güzel kokusuyla sabah esintisini
doldurdu.
Şehit yere düştüğünde pak alni tozlandı.
Fakat bu toz onun güzelliğini arttırdı.
Yemin ederim ki işte bu erkeklerin
ölümüdür ve kim onurlu bir ölüm arıyorsa
işte buradadır.

وَجَسْمٌ تَجَدَّلَ فِي الصَّخَصَحَانِ
تَنَاقَشَتْهُ جَارِحَاتُ الْفَلَا
فَمِنْهُ لَصَيْبٌ لِأَسَدِ السَّمَاءِ
وَمِنْهُ لَصَيْبٌ لِأَسَدِ الشَّرَى
كَسَا دَمَهُ الْأَرْضَ بِالْأَرْجَوَانِ
وَأَثَقَلَ بِالْعَطْرِ رِيحَ الصَّبَا
وَعَفَّرَ مِنْهُ بَهَيَّ الْحَبِينِ
وَلَكِنْ غَفَاراً يَزِيدُ الْبَهَا
لَعَمْرُكَ هَذَا مَمَاتُ الرِّجَالِ
وَمَنْ رَامَ مَوْتاً شَرِيفاً فَذَا
(Mahmûd, 2009, ss. 37-38)

Şaire göre bir insanın vatani için canını feda etmesi ve cesedinin yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanması ayıp ve kusur değildir. Onun kanıyla dünya değerlenirken kanının kokusuyla da dünya hoş ve güzel kokar. Vatani için ölen kahramanlar nasıl ölürsen ölsün bu onların sadece değerini ve şerefini arttırır. Bu dizelerde yine şehitliğe bir övgü olduğu görülmektedir. Vatan için ölmeyi yücelten şair, böylece büyük-küçük tüm Filistinlilerin ve diğer Müslüman halkların yüreğinde isyan duygusunu, direniş bilincini ve şehadet arzusunu canlandırmaktadır. Kahramanca ve şerefli bir ölüm isteyenleri işgalcilere karşı direniş cephesine çağırarak şair, istenen şerefli ölümün direniş cephesinde olduğunu ilan etmektedir. Bu dizelerden savaş zamanında cephede ölmenin dışındaki ölümlerin şair tarafından değersiz sayıldığı da anlaşılmaktadır.

Bu dönemde diğer Arap ülkelerindeki şairlerin de Filistin davasına şiirleriyle destek olmaya çalıştıkları görülmektedir. Filistin'in bir Arap vatani olmasının yanında Kudüs'ün tüm Müslümanlar için ifade ettiği değer, Filistin davasını İslam coğrafyasında çok değerli kılmaktadır. Bu şairlerden biri olan Lübnanlı Hristiyan şair Bişâra el-Hûrî (el-Hûrî, 1998, ss. 5-8) Filistin sorununu tüm sorunların başına yerleştirmiştir. Filistin'in başına gelen musibetlerin diğer musibetlerden daha büyük olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Ey Filistin! Neredeyse senin başına gelen bela,
başımızdaki belayı unutturdu.
Biz her birimiz ey kardeş! Beşikten beri sana
verdiğimiz söze sadığız.
Şereftir ölüme, onu kahraman ve zilleti
reddeden canlarla doyurmamız.
(Ey Yahudiler!) Dilediğiniz gibi korku salın ve
ateşinizi (üzerimize) dökün, bizde asla bir
korkak göremeyeceksiniz
Zulmünüz bizden nice kahramanlar yetiştirdi ve
şiddetiniz kahramanlarımızı arttırmaktan başka
bir işe de yaramadı.

يَا فِلَسْطِينُ الَّتِي كَدْنَا لِمَا
كَابَدْتَهُ مِنْ أَسَى نَفْسِي أَسَانَا
نَحْنُ يَا أَحْتُ عَلَى الْعَهْدِ الَّذِي
قَدْ رَضَعْنَاهُ مِنَ الْمَهْدِ كِلَانَا
شَرَفٌ لِلْمَوْتِ أَنْ نُطْعِمَهُ
أَنْفُسًا جَبَارَةً تَأْتِي الْهَوَانَا
انْشُرُوا الْهَوْلَ وَصَبُّوا نَارَكُمْ
كَيْفَمَا شِئْتُمْ فَلَنْ تَلْفُوا جَبَانَا
عَدَّتِ الْأَحْدَاثُ مِنَّا أَنْفُسًا
لَمْ يَزِدْهَا الْعُنْفُ إِلَّا عُنْفُونَا
(el-Hûrî, 1998, ss.
390-391)

Bu mısralarda Arap halkının Filistin'in devamlı yanında olduğu ve ona destek verdiği ifade edilmektedir. Filistin davasının Arap şairler tarafından ne kadar içselleştirildiği ilk beyitten açıkça anlaşılmaktadır. Filistin davasını tüm davaların önüne koyan şair, bütün Arapların da aynı şekilde davranmasını teşvik etmektedir. Bu beyitler her Arap'ın daha çocukken Filistin'i koruyacağına dair söz verdiğini ve ölene kadar bu sözün ardında olduğunu belirtmektedir. Şehitlik bu şair tarafından da övülmekte ve vatan için can vermek "şeref" olarak değerlendirilmektedir. Direniş ve işgalcilere karşı mücadele etmek, vatan ve özgürlük için can vermek kahramanlık olarak sunulmaktadır. Böylece hem Filistinliler hem de Arap âlemi ve Müslüman halklar, İngiliz ve Yahudi işgaline karşı durma konusunda cesaretlendirilmektedir.

Şairlerin bu gayretlerine rağmen Filistin konusunda özellikle Arap âleminde bir birlik sağlanamamıştır. Şiirlerde bunun sebebi olarak Arap coğrafyasının suni sınırlarla parçalanması ve Arap liderlerin ümmetin değil kendi menfaatlerini düşünmesi gösterilmektedir. Bu şekilde düşünen şairlerden biri de Iraklı şair Muhammed Mehdî el-Cevâhirî'dir (el-Cevâhirî, 2011, ss. 7-9). 1945 yılında Filistin'in Yafa kentinde düzenlenen bir konferansa katılmak için gittiğinde, Filistin'in ve Filistinlilerin yaşadığı zulüm ve yalnızlığı gördükten sonra orada "Güzel Yafa" isimli şiirini yazmıştır:

Bir perdenin göz yaşlarıyla örttüğü göz
(bebeğiyle)le baktım (Yâfâ'ya).
Yol, toprak (vatan), çehreler (millet),
fasih dad (dil) ve kitap (din) aynıyken
gerçekten aramızda bir sınır mı var?

نَظَرْتُ بِمُقَلَّةٍ عَطَىٰ عَلَيْهَا
مِنَ الدَّمْعِ الطَّلِيلِ بِهَا حِجَابٌ
أَحَقًّا بَيْنَنَا اخْتَلَفَتْ خُدُودٌ
وَمَا اخْتَلَفَتْ الطَّرِيقُ وَلَا التُّرَابُ!
وَلَا افْتَرَقَتْ وُجُوهُ عَنْ وُجُوهِ
وَلَا الضَّادُ الفَصِيحُ وَلَا الكِتَابُ

(Ey Yâfâ!) Vatansız kaldığımda sen
benim vatanımsın ve (ey Yâfâ Halkı!)
dost ve arkadaş azaldığımda sen benim
halkımsın.

فَيَا دَارِي إِذَا ضَاعَتْ دِيَارُ
وَيَا صَحْبِي إِذَا قَلَّ الصِّحَابُ
el-Cevâhirî, 2011, ss. 419-421)

Yafa ve Filistin'in durumunu görünce gözyaşlarına hâkim olamayan şair, yaşanan bu bela ve musibetlerin altında dini, dili, ırkı ve vatanı bir olan Arap halkının suni sınırlarla parçalanmış olmasının yattığını belirtmektedir. Arap topraklarının Batılılarca irili ufaklı birçok devletçiğe bölünmesi Arapları zayıflatmış, aralarında çıkarılan çatışmalarla Filistin meselesine destek vermeleri, bu konuda birlik olmaları engellenmiştir. Oysa bu sınırlar gerçek bir siyasi durumu yansıtmamaktadır. Şaire göre Arap halkının vicdanında sınırların bir önemi yoktur. Kendisi Iraklı olsa da Filistin onun da vatanı ve Filistinlilerin onun da halkıdır.

Bu dönemde Filistin meselesine şiirlerinde yer veren öncü şairlerden bir başkası ise Hindistanlı meşhur düşünür, filozof ve şair Muhammed İkbâl'dir (İkbâl, 2007). Filistin'in 1917 yılında işgal edilmesinden sonra Yahudiler Filistin topraklarının kendilerine ait olduğunu daha çok dile getirmeye başlamıştır. Buna gerekçe olarak iki bin yıl önce Filistin topraklarında devletleri olduğunu ve atalarının orada yaşamış olduğunu ileri sürmüşlerdir. İkbâl, Yahudilerin bu düşüncesine ve mantığına itirazını şöyle dile getirmektedir:

Eğer Yahudiler Filistin'de hak iddia
ederse,
o zaman İspanya da Araplarındır.
İngilizlerin (Filistinle ilgili) gizli gayeleri
var.
Ne süzme bal vermek istenir bize ne de
taze bir hurma.

إِنْ فِي فِلَسْطِينَ الْيَهُودُ رَجَتْ
فَلْيَأْخُذْنَ إِسْبَانِيَا الْعَرَبُ
لِلْإِنْجِلِيزِ مَقَاصِدَ حَقِيئَةٍ
مَا إِنْ يُرَادُ الشَّهْدُ وَالرُّطْبُ
(İkbâl, 2007, s. 119)

Bu şiirde Yahudilerin atalarının binlerce yıl önce Filistin topraklarında yaşamış olmalarının, Filistin'i işgal etmelerine asla bir gerekçe olamayacağı açıkça ifade edilmektedir. Bu mantıkla hareket edildiğinde günümüzde hiçbir milletin kendi vatanı üzerinde hak iddia etmesinin mümkün olamayacağı dile getirilmektedir. Yine Yahudilerin mantığından hareket edildiğinde bugün İspanya topraklarının Araplara ait olması gerektiği belirtilerek, Yahudilerin Filistin işgalini haklı gösterme gayretlerinin batıllığı ortaya konmaktadır. Ayrıca bu dizelerde İngilizlerin sinsî siyasetlerine dikkat çekilmektedir. Aslında "Filistin Meselesi" İngilizlerin sebep olduğu bir problemdir.

Filistin meselesinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren sadece Arapların değil tüm Müslümanların meselesi olduğu görülmektedir. Hindistan gibi nispeten bölgeye uzak bir coğrafyadaki Müslümanların, Filistin meselesini kendi meseleleri olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Hindistan'daki Müslümanların da Yahudi işgaline karşı çıktıkları bu şiirin ifade ettiği gerçeklerdendir.

Şairlerin Nakbe'den/Büyük Felaket'ten Sonraki Tutumları

15 Mayıs 1948 tarihi Arap hafızasına “Nakbe” yani “Büyük Felaket” olarak kazınmıştır. 14 Mayıs akşamı Yahudiler Filistin topraklarında bir devlet kurduklarını ilan etmişlerdir. Bunu tanımayan Arap devletleri Yahudilere savaş ilan etmiş, yaşanan savaşta Araplar büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu gelişmeler üzerine Yahudiler, Birleşmiş Milletlerin Filistin toprakları olarak kabul ettiği bölgelere saldırıp oradaki Filistinlileri yurtlarından sürmüş ve bir daha onların evlerine ve vatanlarına dönmesine izin vermemiştir (es-Sa'idî, t.y.).

Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması ve Filistinlilerin vatanlarından sürgün edilmesi İslam âleminde infiale yol açmıştır. Bu felaket şairlerin vicdanlarını yaralamış ve bu işgal, sürgün ve katliama karşı öfkelerini şiirleriyle ifade etmişlerdir. Mısırlı şair Ali Mahmud Tâhâ (Gökgöz & Mehmetali, 2020, s. 1852) Filistin'i mezbahaya boğazlanmak için götürülen küçük bir kız kardeşe benzeterek, bu “Büyük Felaket” karşısında yaşadığı kızgınlığı ve hayal kırıklığını şöyle ifade etmiştir:

Kardeşim! Zalimler çiğnedi sınırları.
Cihat hak oldu, hak oldu can fedası.
Kılıcını kınından çıkar, artık kınında
durması ona yakışmaz.
Kardeşim! Kudüs'te bizim bir kız
kardeşimiz var. Kasaplar onu
boğazlamak için bıçaklarını hazırladı.
Mescid ve kiliseyi korumamız için
kardeşim, iki doğunun kıblesine git.
Filistin toprağında yatan şehidi öp.
Çünkü o Filistin'in adıyla Allah'a
yalvardı ve oldu şehit.
Filistin seni göğsümüzle koruruz.
Ya izzetli bir hayat ya da şerefli bir
ölüm.

أَجِي، بَدَمَلَا نَوْمَلَا زَوَاجَ
فَحَوَّادِفَلَا قَحَوَّ، ذَاهَجَلَا
فَجَزَّ دَهْدَمَعُ نَمَّ كَمَا سَخَّ
فَلَيْسَ اَدَمَعِي نَأْ، دُعَبْ، هَلْ
أَجِي، اِنَلْ اَتَّخَا سِدْقَلَا يَفْ نَأْ
أَعَدْنَمَلَا نَوْحِيَادَلَا اَهْلَ
أَجِي، نِيَقْرَشَمَلَا فَلَيْتَقْ بِلِ مَقْ
لِنَحْمِي اَدَجِسَمَلَا وَ سَيِّنِكَلَا
وَقَبَلْ اَهْضِرَا بَلَعْ اَدِيهَشْ
دَعَا اَدَهْشَنَسَاوْ هَلَلَا اَهْمِسَابْ
فَلِسْطِينُ رُوْصَلَا اَنَّمْ كِيْمَحْتْ
فَاِيْمَانِدْرَلَا اَمَاوْ هَايَحَلَا
(Tâhâ, 2024)

Batılıların Birleşmiş Milletler'de Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulması kararını almaları, Yahudilerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve akabinde yaşanan katliamlar ve sürgünler Müslümanların vicdanlarını kanatmıştır. Şair tüm Müslümanları eline silah alıp düşmanla savaşmaya çağırılmaktadır. Filistin halkının hakları çiğnenerek alınan kararlar karşısında savaşmaktan başka yol kalmadığını ilan eden şair, Filistin'i savunmak için canların feda edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Filistin kasaplar tarafından boğazlanmak üzere mezbahaya götürülen bir kurbanı benzetilerek yaşanan felaketin büyüklüğü resmedilmeye çalışılmıştır. Filistin bütün Müslümanların küçük kız kardeşidir. Bu masum kız kardeş zorba kasapların elinde mezbahaya sürüklenmektedir. Kasaplar ellerine aldıkları büyük bıçakları hazır tutmaktadır. Bu durumda yapılacak tek şey her türlü tehlikeyi göze alarak küçük kız kardeşi zalim kasapların elinden kurtarmaktır.

Şair bu beyitleriyle tüm İslam âlemini düşmana karşı direnişe ve savaşmaya çağırılmaktadır. Küçük kız kardeş teşbihi ile vicdanlara hitap etmekte ve Müslüman toplumu harekete geçirmeye çalışılmaktadır. Şair son mısraında “Ya izzetli bir hayat ya da şerefli bir ölüm” diyerek Filistin davasında gidilecek iki yol olduğunu ifade etmektedir. Şairin bu konuda Abdürrahim Mahmûd ile aynı fikirde olduğu ve aynı duyguları paylaştığı görülmektedir. Zira yukarıda yer verilen Abdürrahim Mahmûd'un şiirindeki “Ya dostu sevindiren bir hayat ya da düşmanı öfkeliendiren bir ölüm” mısraı da Filistin davasında gidilecek iki yoldan başka yol olmadığını aktarmaktadır. Bu örnek bir taraftan farklı zaman ve mekânlarda yaşayan şairlerin Filistin meselesine neredeyse aynı pencereden baktığını ortaya koyarken diğer yandan Filistin'de süren zulmün geçen bunca zamana rağmen hiç azalmadığını da ifade etmektedir.

Dönemin meşhur şairlerden biri de Filistinli şair Mahmûd Dervîş'tir. Hayatı, İsrail'in Filistinlilere yaptığı zulmü anlatmakla geçmiş bir şairdir. Bu yüzden ona “Şâirü'n-Nehda/İsyân Şairi” denilmiştir. Şiirlerinde Filistinlilerin yaşadığı acı, elem ve hüznü anlatır (Fazlıoğlu, 2019). Doğal olarak Filistin davasını şiirlerinde yoğun olarak işlemiştir. Bir şiirinde Filistin insanını sıradan bir insan olarak tanıttıktan sonra bu sade insanın vatani söz konusu olduğunda düşmanı parçalayan bir kaplana dönüştüğünü ifade etmektedir:

Ben Arabım...

Ünvensız bir adım

Çok sabırlıyım, Memleketteki her şey
öfkemle coşkusuyla yaşar.

Babam sabanın ailesindedir, soylu bir
aileden değil.

Ve dedem de bir çiftçiydi,

asilzade ve saygın değil.

Bana kitapları okumadan önce güneş gibi
heybetli olmayı öğretti.

Ben insanları küçük görmem ve hiç
kimseye saldırmam.

Fakat ben acıktığımda işgalcinin etini
yerim.

Sakının, sakının açlığımdayım ve öfkem
çokluğundan.

أَنَا عَرَبِيٌّ..
أَنَا اسْمٌ بِلا لَقَبٍ
صَبُورٌ فِي بِلَادِ كُلِّ مَا فِيهَا
بِعَيْشٍ بِقَوْرَةِ الْعَصَبِ
أَبِي.. مِنْ أَسْرَةِ الْمَحْرَمَاتِ
لَا مِنْ سَادَةِ نُجُبِ
وَجَدِّي كَانَ فَلَاحًا

بِلا حَسَبٍ.. وَلَا نَسَبٍ!
يُعَلِّمُنِي سُمُوحَ الشَّمْسِ قَبْلَ قِرَاءَةِ الْكُتُبِ
أَنَا لَا أَكْرَهُ النَّاسَ
وَلَا أَسْطُرُ عَلَى أَحَدٍ
وَلَكِنِّي.. إِذَا مَا جُعْتُ
أَكَلْتُ لَحْمَ مُعْتَصِي
حَذَارٌ.. حَذَارٌ.. مِنْ جُوعِي
وَمِنْ غَضَبِي!!
(Dervîş, 1980, ss. 121-127)

Bu mısralar Filistinlilerin sade, kendi halinde insanlar olduklarından, barışçıl olduklarından ama bu sadeliklerinin altında heybetli, gururlu ve asil bir ruh taşıdıklarından bahsetmektedir. Sade görünümünün kimseyi aldatmamasını ifade eden şair, söz konusu vatan olduğunda o ihtişamlı ruhun ortaya çıkıp düşmanları bozguna uğratacağını ifade etmeye çalışmaktadır. Filistin'deki durum aynen şairin dediği gibi gerçekleşmiştir. Bir tarafta dünyanın en güçlü ülkelerinin desteğini almış ve askeri açıdan da bölgenin en güçlü devletlerinden biri olan İsrail ve onun sahip olduğu büyük imkânlar diğer tarafta ellerinde sapan taşından başka bir silahı olmayan Filistinli gariban gençler, kadınlar ve çocuklar. Bu manzara şairin bahsettiği sıradan görünümlü Filistinlilerin sahip oldukları cesaret ve kahramanlığın vücut bulmuş hali olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu mısralar işgalcileri ölümle ve onlara karşı her Filistinlinin kalbinde büyüttüğü öfkeyle tehdit etmektedir. Filistinliler çok sabırlı insanlardır. Bu öfkeleri ve kavgaları zafere ulaşana kadar sönmeyecek ve bitmeyecektir.

1948 yılında yaşanan Nakbe'den/Büyük Felaket'ten sonra Filistinliler İsrail Devleti tarafından vatanlarından sürülmüştür. Filistinlilerin kalbi vatan hasreti ve özlemiyle yanmaya başlamıştır. Vataana duyulan bu özlem Filistinli şairlerden biri olan Abdülkerim el-Kermî'nin dilinden şöyle ifade edilmektedir:

Sevgili Filistin! Nasıl yaşarım ovalarından
ve dağlarından uzakta.

Kanla boyanmış yamaçların ve kanlı
ufukların beni çağırıyor.

Gurbette olmadığı halde bir garip gibi
başiboş akan derelerin beni çağırıyor.

“Kavuşmayacak mıyız? Sürgünden sonra
vatana geri dönmeyecek miyiz?” diye

dostlar bana soruyor.

Yarın geri döneceğiz ve o gün yeni nesiller
dönüşün ayak seslerini duyacak.

فَلَسَطِينُ الْحَبِيبَةِ كَيْفَ أَحْيَا
بَعِيدًا عَنْ سُهُولِكَ وَالْهَضَابِ؟!
تُنَادِينِي السُّفُوحُ مُحَضَّبَاتٍ
وَفِي الْأَفَاقِ آثَارُ الْخِصَابِ
تُنَادِينِي الْجَدَاوِلُ سَارِدَاتٍ
تَسِيرُ غَرِيبَةً دُونَ اغْتِرَابِ
وَيَسْأَلُنِي الرَّفَاقُ أَلَا لِقَاءَ
وَهَلْ مِنْ عَوْدَةٍ بَعْدَ الْغِيَابِ
عَدَا سَنَعُودُ وَالْأَجْيَالُ تُصْغِي
إِلَى وَفَعِ الْخَطَا عِنْدَ الْإِيَابِ
(el-Kermî, 1978, s. 172)

Şair, kendisi Şam'da güven içinde yaşasa da kalbinde vatanına olan özlemini hep canlı tutmuştur. Filistin'in dağlarını, ovalarını ve vadilerini özleyen şair, vatanını karşısında konuştuğu bir dostu olarak canlandırmaktadır. Vatanının da onu özlediğini "Kavuşmayacak mıyız?" sözleriyle ifade etmektedir. Gurbetteki her Filistinli vatanını özlediği gibi Filistin de sürülen halkını özlemiştir. Üzerinde dolaşan işgalciler ona yabancıdır. Bu yüzden dereleri ve ırmakları garip ve mahzun bir şekilde akmakta, kendi halkı olan Filistinlilerin geri döneceği günü hasretle beklemektedir. Şair, düşmanların yakın bir zamanda yenilip sürgündeki Filistinlilerin vatanlarına döneceğine olan sarsılmaz inancını ifade etmektedir.

Şairin Filistin'e çok yakın bir zamanda dönecekleri konusundaki bu inancının altında, 1960'lı yıllarda Arap liderlerin İsrail'i yenip bölgeden atacaklarına dair yaptıkları propagandaların yattığı anlaşılmaktadır. Politikacıların içi boş vaatleri, başta Filistinliler olmak üzere tüm Arap halkların Filistin'in tekrar bağımsızlığını kazanacağına dair umut beslemesine sebep olmuştur. Arap halklarındaki bu iyimser hava 1967'deki İsrail karşısında alınan ağır yenilgiyle yok olmuştur. Arap halkı liderlerinin kendilerini kandırdığını idrak etmiştir. Bu durum Filistin davasında yeni bir merhalenin başlangıcı olmuştur.

Nakbe'nin/Büyük Felaket'in yaşandığı yıl Filistinde yaşanan insanlık dışı Yahudi mezalimi ve işgaline karşı ilk tepki veren şairlerden biri de Hindistanlı şair Zafer Ahmed Osman et-Tehânevî'dir. İsrail devletinin kurulması ve Filistin topraklarını işgal etmesi karşısında Arapları düşmana karşı durmaya ve vatanlarını savunmaya çağırmıştır. Filistin vatanının işgali karşısında hissettiklerini şu dizelerle ifade etmiştir:

Ey İslam âlemi! Kalkın ve düşmanınıza
hesapsızca vurun.
Ey şerefli Araplar! Size canım feda, (ne olur
kıpırdayın) yenilmeyin düşmana ki
vatanınızı gasbetmesin Yahudi.
Sizler savaş gününde Allah'ın askerlerisiniz,
orman içindeki aslanlarsınız
Bu Filistin hiç şüphesiz bizimdir, çok cömert
Kralı (Allah) tarafından bize ikram edildi.

يَا مَعْشَرَ الْإِسْلَامِ قُومُوا وَاصْرُبُوا
أَعْدَاءَكُمْ صَرْبًا يَغْتَبِرُ جَسَابِ
يَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ الْكِرَامِ فَدَيْتُكُمْ
لَا يَغْلِبَنَّكُمُ الْيَهُودُ بِبَابِ
أَنْتُمْ جُنُودُ اللَّهِ فِي يَوْمِ الْوَعَى
أَنْتُمْ أَسْوَدُ فِي صَرْيَمَةٍ غَابِ
هَذَا فَلَسْطَيْنِ لَنَا مِنْ غَيْرِ مَا
رَيْبٍ عَطَاءٌ مَلِيكِيهَا الْوَهَابِ
(Hemedânî, 1387, s. 53)

Şair Filistin'in Müslümanların vatanı olduğu gerçeğini 1948 yılında kayıt altına almıştır. Arapları överek Filistin'i işgalden kurtarmaları için teşvik etmektedir. Filistin'in işgali karşısında sessiz ve tepkisiz kalmanın vatanın elden gitmesine, işgalcilerin Filistin'i gasp etmesine sebep olacağını hatırlatmaktadır. Olaylar şairin dediği gibi gelişmiş, Yahudiler 1948 yılından günümüze kadar karış karış Filistin topraklarını gasp etmeye devam etmiştir. Yahudilerin işgalinden sadece Filistin toprakları değil Mısır, Lübnan, Suriye ve Ürdün toprakları da nasibini almıştır.

Şairlerin 1967'den Sonraki Tutumları

1967 yılında İsrail karşısında yaşanan hezimet tüm Arap âleminde büyük bir karamsarlık meydana getirmiş, Filistin'in bağımsızlığı ve Filistinlilerin özgürlüğü konusunda var olan beklentileri yok etmiştir. Arap insanında başlayan bu karamsarlık şairleri etkilemiş olsa da bir süre sonra şairlerin kalbinde yanan umut ve iyimserlik ateşi, İsrail'e karşı verilen mücadelenin bitmediğini ve asla bitmeyeceğini dile getirmeye başlamıştır. Bu dönemin en önemli şairlerinden olan Suriyeli şair, gazeteci ve diplomat Nizâr Kabbânî, ilk başlarda aşk temalı şiirler yazmıştır. 1967'deki İsrail karşısında Arapların yaşadığı hezimetten sonra daha çok siyasi içerikli şiirler yazmıştır. Özellikle Filistin konusunda Arap yöneticilere yönelttiği ağır eleştiriler siyasilerin tepkisini çekmiştir (Tülücü, 2020). Şiirlerinden birinde Filistin ve Arap halkının mücadele ve direniş ruhunun ölmediğini şöyle ifade etmektedir:

Ey İsrail oğulları! Sakın kibir sizi
aldatmasın.

يَا آلَ إِسْرَائِيلَ.. لَا يَأْخُذُكُمُ الْعُرُورُ
عَقَابُ السَّاعَاتِ إِنْ تَوَقَّعْتَ، لَا بُدَّ أَنْ تَدُورَ..

Saatlerin akrepleri dursa da şüphesiz ki zaman akmaya devam eder.

Vatanın işgal edilmesi bizi korkutmaz zira kartalların kanatlarından bazen tüy dökülür.

Uzun süren susuzluk bizi korkutmaz çünkü daima kayaların içinde su vardır.

Siz orduları yendiniz, duyguları yenemediniz,

ağaçların köklerini değil dallarını kestiniz.

إِنَّ اغْتِصَابَ الْأَرْضِ لَا يُخِيفُنَا
فَالرَّيْسُ قَدْ يَسْفُطُ عَنْ أَجْنَحَةِ النَّسُورِ
وَالْعَطَشُ الطَّوِيلُ لَا يُخِيفُنَا
فَالْمَاءُ يَبْقَى دَائِمًا فِي بَاطِنِ الصُّخُورِ
هَرَمْتُمْ الْجُبُوشَ.. إِلَّا أَنْتُمْ لَمْ تَهْزَمُوا الشُّعُورَ
قَطَعْتُمْ الْأَشْجَارَ مِنْ رُؤُوسِهَا.. وَظَلَّتِ الْجُدُورُ
(Kabbânî, 1999, s. 176)

Bu şiir parçası o dönem Arap âleminin üstüne çöken hayal kırıklığını ortadan kaldırmaya dönük bir içeriğe sahiptir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen işgalcilere karşı direniş ve savaşın yeniden başlatılması gerektiği bölge halklarına ilan edilmektedir. Her milletin tarihinde zaferler ve yenilgiler vardır. Hiçbir millet sürekli zafer veya sürekli mağlubiyet yaşamaz. Zaman bazen zafer bazen de mağlubiyet getirir. Şimdi durum Yahudilerin lehine gözüксе de sonsuza kadar böyle gitmeyecektir. Nihayetinde Filistinlilerin zaferini getiren zaman da gelecektir. Önemli olan özgürlük, bağımsızlık ve mücadele ruhunu kaybetmemektir. Yüreklere vatan aşkı ve bağımsızlık sevdası var olduğu sürece yaşanan felaketlerin önemi yoktur. Çünkü yaşanan felaketler bedene ve maddi dünyaya zarar verebilir. Ruha ve manevi dünyaya zarar veremez.

Kabbânî mücadele ruhunu şiirlerinde sürekli dile getiren bir şairdir. İsrail işgaline karşı silahlı direnişin tek yol olduğuna inanmaktadır. Batı Medeniyetinin barış ve adalet gibi konularda ikiyüzlü olduğunu ve işgalcilere karşı ancak silahla karşı konulabileceğini şöyle aktarmaktadır:

Bir silah istiyorum.
Bir silah için annemin yüzüğünü sattım.
Bir silah için cüzdanımı rehin bıraktım.
Okuduğumuz kitaplar,
ezberlediğimiz kasideler,
eğitim aldığımız dil,
silah karşısında bir dirhem bile değil.
Bir silah var şimdi benim elimde,
yanınızda beni de götürün Filistin'e.
Barış hikayesi bir tiyatrodur,
adalet terennümü de bir oyun,
Filistin'e giden tek bir yol var,
o da bir silahın namlusundan geçer.

أُرِيدُ بِنُدْفِيَّةٍ..
خَاتَمَ أُمِّي بَعَثَهُ مِنْ أَجْلِ بِنْدُفِيَّةٍ
مَحْفَظَتِي رَهْنُهَا مِنْ أَجْلِ بِنْدُفِيَّةٍ..
اللُّغَةُ الَّتِي بِنَهَا دَرَسْنَا
الْكَتُبُ الَّتِي بِنَهَا قَرَأْنَا..
قَصَائِدُ الشُّعْرُ الَّتِي حَفِظْنَا
لَيْسَتْ تُسَاوِي دِرْهَمًا.. أَمَامَ بِنْدُفِيَّةٍ.
أَصْبَحَ عِنْدِي الْآنَ بِنْدُفِيَّةٍ
إِلَى فِلَسْطِينَ خُدُونِي مَعَكُمْ
فَقِصَّةُ السَّلَامِ مَسْرُحِيَّةٌ..
وَالْعَدْلُ مَسْرُحِيَّةٌ..
إِلَى فِلَسْطِينَ طَرِيقٌ وَاحِدٌ
يَمُرُّ مِنْ فُوهَةِ بِنْدُفِيَّةٍ..
(Kabbânî, 1999, ss. 328-330)

1967 hezimetinden sonra Kabbânî ve diğer şairler, Filistin'in kurtuluşu için silahlanmaktan ve silahlı direnişe başlamaktan başka yol olmadığını kavradılar. Arap hükümetlerinin bu konuda hiçbir şey yapamayacağını anladılar. Birleşmiş Milletler teşkilatından ve uluslararası kuruluşlardan ümitlerini kestiler. Batılılar tarafından dile getirilen “insan hakları” şiarının aldatmadan başka bir şey olmadığını anladılar. Bu yüzden gasp edilen haklarını almak için işgalcinin karşısına silahla çıkmaktan başka yol kalmadığını idrak ettiler ve bunu şiirlerinde dile getirdiler.

Fakat İsrail devleti tarafından ablukaya alınmış Filistinliler, bir taraftan kendi içlerinden ihanete uğrayıp Arap liderlerden destek görememiş diğer taraftan uluslararası camiada var olan Yahudi baskısı sebebiyle yalnız bırakılmıştır. Düşmanla mücadele için gerekli silah ve teçhizata ulaşamamıştır. Filistinliler sahip oldukları direniş ruhuyla hareket ederek tanklara, uçaklara, toplara karşı sapan taşıyla mücadele vermeye başlamışlar böylece Filistin davasında yeni bir merhaleye geçilmişdir.

Şairlerin 1987 Ayaklanmasından Sonraki Tutumları

1987 yılındaki Filistin ayaklanması (intifâda) dünyada şaşkınlık meydana getirmiştir. Çünkü Filistinliler top ve mermilere taşlarla karşılık vermeye, en modern ordulardan biri kabul edilen İsrail ordusuna sapanla saldırmaya başlamıştır. Taş elbette bir silah değildir ama Filistinlinin manevi gücünü ve cesaretini gösteren sembolik bir araçtır. Bu şekilde Yahudilere asla Filistinlileri mağlup edemeyecekleri mesajı verilmiştir. 1987 yılında başlayan bu ayaklanma 1993 yılına kadar sürmüş, kadını erkeği, yaşlısı genciyle bütün Filistinliler bu isyana katılmıştır.

Bu ayaklanma dünyayı olduğu gibi şairleri de etkilemiştir. Bu şairlerden biri olan Semih el-Kâsım Filistinli direniş şairlerinden biridir. Onun şiirleri düşmana atılmış bir mermi olarak değerlendirilmiştir (Can, 2023). Şair 1987 Filistin ayaklanmasıyla ilgili duygularını şöyle ifade etmektedir:

Gelin bakalım gelin!

Cehennem olacak üstünüzdeki tüm gök
ve cehennem olacak altınızdaki her yer.

Gelin bakalım!

Ölür ama teslim olmaz bizim çocuklar ve
ihtiyarlar,

cansız yatan oğullarının üstüne kapaklanır
ama teslim olmaz analar.

Gelin bakalım!

Askerlerinizin araçlarıyla,

kininizi fırlatan silahlarla.

Tehdit edin, sürün, yetim bırakın, yıkın.

Kalbimizin derinliğindeki duyguları

kıramayacaksınız.

Arzularımızı yenemeyeceksiniz.

Son sözü biz söyleriz.

تَقَدَّمُوا.. تَقَدَّمُوا
كُلُّ سَمَاءٍ فَوْقَكُمْ جَهَنَّمَ
وَكُلُّ أَرْضٍ تَحْتَكُمْ جَهَنَّمَ
تَقَدَّمُوا
وَلَا تَسْتَسْلِمُوا يَمُوتُ مِنَّا الطِّفْلُ وَالشَّيْخُ
وَتَسْقُطُ الْأُمُّ عَلَى ابْنَائِهَا الْقَتْلَى
وَلَا تَسْتَسْلِمُوا
تَقَدَّمُوا
بِنَاقِلَاتِ جُنْدِكُمْ
وَرَاكِبَاتِ حَفْدِكُمْ
وَيَتِيمُوا.. وَهَدِيمُوا.. وَهَدِيدُوا.. وَشَرْدُوا
لَنْ تَكْسِرُوا أَعْمَاقَنَا
لَنْ تَهْرَمُوا أَشْوَاقَنَا
نَحْنُ الْقَضَاءُ الْمُبْرَمُ
(el-Kâsım, 1993, ss. 405-411)

Şair Yahudilere açıkça meydan okumaktadır. Filistinli çocukların ve ihtiyarların bile vatanları ve bağımsızlıkları için canlarını feda etmekten çekinmeyeceklerini, gerekirse bu uğurda seve seve canlarını feda edeceklerini belirtmektedir. Şehit olmuş evlatlarının cesetleri üzerine acıyla kapaklanan Filistinli annelerin de yaşadıkları onca acıya rağmen asla direniş ve mücadeleden vazgeçmeyeceklerini vurgulamaktadır. Evlatlarının öldüğünü görmesine rağmen telim olmayan bir annenin iradesinden ve azminden daha güçlü bir irade olmadığını ifade etmektedir. Bu şekilde Filistin halkının sağlam iradesi ve kahramanlığını dile getirmektedir.

el-Kâsım da İsrail zulmü konusunda Kabbânî gibi düşünmektedir. Kabbânî İsrail'in yaptığı tüm zulümleri "Siz orduları yendiniz duyguları yenemediniz. Ağaçların köklerini değil dallarını kestiniz." diye tanımlarken el-Kâsım ise "Tehdit edin, sürün, yetim bırakın, yakıp yıkın. Kalbimizin derinliğindeki duyguları kıramayacaksınız, arzularımızı yenemeyeceksiniz." diye ifade etmektedir. İki şair de Filistinlilerin sahip olduğu asil ruha ve sağlam iradeye dikkat çekmekte ve düşmanın zafer kazanma hayallerini boşa çıkarmaktadır. Zira düşman maddi açıdan ne kadar güçlü olursa olsun böyle bir direniş ve sağlam irade karşısında asla zafer kazanamayacaktır.

Filistin'de yaşayan kadın, erkek, genç, ihtiyar herkes sağlam bir iradeye sahiptir. Filistin dışındaki Müslüman-Arap coğrafyasında yaşayanların zayıflık ve korkaklığı şairin dikkatini çekmiştir. Bu zıtlığı bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

Ey Gazze'nin talebeleri! Bize öğretin

sizde olan ama bizim unuttuğumuz

bazı şeyleri.

Nasıl erkek olacağımızı bize öğretin,

çünkü bizdeki erkekler oldu hamur

يَا تَلَامِيذَ غَزَّةِ عَلَّمُونَا
بَعْضَ مَا عِنْدَكُمْ فَتَحُنْ نَسِينَا
عَلَّمُونَا بَأَنَّ نَكُونَ رَجَالًا
فَلَدَيْنَا الرَّجَالُ صَارُوا عَجِينًا..
يَا تَلَامِيذَ غَزَّةِ لَا تُبَالُوا

gibi.
Ey Gazze'nin talebeleri! Aldırmayın
bizim radyolarımıza ve bizi
dinlemeyin.
Vurun, vurun tüm gücünüzle, işinize
sımsıkı sarılın ve bizden yardım
istemeyin.
Çünkü biz inlerimize girdik ve sizden
ejderhayı öldürmenizi istedik.
Bin asırlık bir ayda sizin önünüzde
küçüldük ve siz ise büyüdüünüz.

بِإِذَاعَاتِنَا وَلَا تَسْمَعُونَا
اضْرِبُوا اضْرِبُوا بِكُلِّ قَوَاكِمُ
وَاحْرَمُوا أَمْرَكُمْ وَلَا تَسْأَلُونَا
قَدْ لَزِمْنَا جُحُورَنَا وَطَلَبْنَا
مِنْكُمْ أَنْ تُقَاتِلُوا النَّتِنَا
قَدْ صَغُرْنَا أَمَامَكُمْ أَلْفَ قَرْنِ
وَكَبُرْتُمْ حِلَالَ شَهْرِ قُرُونَا
(Kabbânî, 1988, ss. 23-27)

Bu şiirde özellikle Gazze halkının yalnız bırakıldığı konusuna dikkat çekilmektedir. Gazzeliler tüm yokluk, imkânsızlık ve yalnızlığa rağmen işgalci Yahudilere karşı taşla, sapanla ve çıplak elleriyle savaşılmaya başlamıştır. Bu mücadele cesaret, sabır, irade, vatan sevgisi, fedakârlık, yiğitlik ve kahramanlık gibi çok değerli ahlaki özellikleri gerektirmektedir. Gazzelilerin bu ahlaki özelliklere sahip olduğu, verdikleri destansı mücadeleden anlaşılmaktadır. Diğer tarafta ise maddi imkân ve silah bakımından güç ve kuvvet sahibi İslam-Arap âleminin korkaklığı ve bu korkaklıktan kaynaklı İsrail zulmüne karşı tepkisizliği şiirde değinilen diğer bir husustur. Düşmana karşı çıkma ve zafer kazanmak için gerekli olan manevi güç ve kuvvet sadece Gazzelilerde mevcuttur. Diğer Müslüman-Arap âlemi bu yüksek ahlaki değerleri unutmuştur. Korkaklık ve maddi değerlere düşkünlük sinelere işlemiş, buldukları makam, mevki ve konumlar hayvan inine benzetilerek onlar açısından durumun vehameti ifade edilmeye çalışılmıştır. Gazzeliler Müslümanlara ahlaki değerlerin ölmediğini ve İsrail'in gösterildiği kadar güçlü olmadığını öğretmektedir. Şair ayrıca Gazzelilere mücadelelerinde tek başlarına olduklarını ve bu yalnızlığa aldırmandan aynı iman ve azimle düşmanla savaşmaya devam etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Onların bu mücadelesi, vicdan sahibi herkesin gözünde onları kahramanlara dönüştürürken Gazzelilere destek olmayan Müslüman ve Arapları, insani değerlerini yitirmiş zavallılar haine getirmiştir.

Bu dönemde İsrail devletinin Filistinlilere yaptığı zulüm artarak devam etmiştir. Yıllardır süren bu mezâlîme dünyadan ve İslam âleminden neredeyse hiç tepki gelmemesi Filistinlileri kendilerini canlı bomba yaparak düşmana saldırıya mecbur bırakmıştır. Tek çıkar yol olarak gördükleri bu eylem, Filistinliler arasında yaygınlık kazanmış, kadınlar da bu eyleme katılmıştır. Bu eylemler şairlerin dikkatini çekmiş ve Filistinlileri yeni mücadeleleri konusunda da desteklemeye devam etmiştir. Bu şairlerden biri de aynı zamanda bir diplomat olan Suudi Arabistanlı şair Gâzî el Kusaybî'dir (Arslan, 2018). Şair, Âyât el-Ahrâs (Editör, 2017) isimli Filistinli genç bir kızın kendini patlatarak İsrail askerlerine saldırmasından çok etkilenmiştir. Âyât el-Ahras'ın vatani için kendini feda etmesi ve kahramanlığından övgüyle söz ederken Arap siyasetinin korkaklık ve zavallılığına dikkat çekmektedir.

Gökyüzünün gelini Âyât el-Ehras'a
söyle, tüm güzellikler fedadır iki
gözüne.
İğdiş olduğunda kavmimin liderleri,
zalime meydan okuyor güzel bir kız.
Neşeyle gülümserken ölümü
tekmeliyor,
liderler ise aynı ölümden kaçıyor.

قُلْ - (آيَات) يَا عَرُوسَ الْعَوَالِي
كُلُّ حُسْنٍ لِمُقَاتِلَتِكَ الْفِدَاءُ
جَيْنَ بُخْصَى الْفُحُولِ.. صَفْوَةٌ قَوْمِي
تَتَصَدَّى لِلْمُجْرِمِ الْحَسَنَاءِ
تَلْتُمُ الْمَوْتَ وَهِيَ تَضْحَكُ بِشَرًّا
وَمِنَ الْمَوْتِ يَهْرَبُ الرُّعَمَاءُ
(el-Kusaybî, t.y.)

Şiirin içeriği Kabbânî'nin yukarıdaki şiiriyle benzerlik göstermektedir. Her ikisi de bir taraftan Filistinlilerin düşmana karşı kahramanca mücadelesini överken diğer taraftan onları yalnız bırakan Arap liderleri çok şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Evlenmesine çok kısa bir süre kala vatani için canını feda eden el-Ahras, şair tarafında gökyüzünün/cennetin gelini olarak tasvir edilmektedir. Bir Müslüman için bundan daha büyük bir şeref yoktur. Dünya zevklerini ve rahatını vatani, milleti, dini ve bağımsızlığı için terk eden genç bir kızın gösterdiği cesaret ve yaptığı fedakârlık her türlü takdirin

üstündedir. Diğer tarafta ise yiğitlik ve cesaretlerini kaybetmiş Arap liderler iğdiş edilmiş büyük baş evcil hayvanlara benzetilerek en ağır şekilde eleştirilmektedir.

el-Kusaybî'nin eleştirileri Arap yöneticileriyle sınırlı değildir. Filistinlilerin başvurduğu canlı bomba eylemleri bazı din adamları tarafından meşru görülmez ve bu eylemlerin dinen caiz olmadığına dair fetvalar verilir. Din adamlarının Filistinlileri bu konuda da yalnız bırakmaları şairi öfkelenir ve bu eylemi yapan Filistinlilere desteğini şu mısralarla dile getirir:

“Yavaş olun” de fetva yazanlara, nice
fetvalar vardır ki onlardan sıkıntıyla
bağırır sema.
Cihat çağırıldığında mürekkep, kalemler,
kitaplar ve fakihler susmalı,
çünkü cihat çağırıldığında fetva aranmaz,
cihat gününün fetvalarıdır akan kanlar.

قُلْ لِمَنْ دَبَّحَ الْفَتَاوَى: رُوَيْدًا
رُبَّ فِتْوَى تُصْبِحُ مِنْهَا السَّمَاءُ
جَيْنٌ يَدْعُو الْجِهَادَ.. يَصْمُتُ جَبْرٌ
وَيَرَاغُ.. وَالْكُتُبُ.. وَالْفُقَهَاءُ
جَيْنٌ يَدْعُو الْجِهَادَ.. لَا اسْتِفْتَاءَ!
الْفَتَاوَى يَوْمَ الْجِهَادِ.. الدِّمَاءُ
(el-Kusaybî, t.y.)

Şair, din adamlarının yaşanan zulümleri dikkate almadan fetva vermelerini eleştirmektedir. Asıl vatanını savunmak için canı feda etmenin caiz olmadığını savunan fetvaların caiz olmadığını ifade etmektedir. Böylece Filistin direnişine çok güçlü bir destek vermektedir. Canlı bomba eylemleri o dönem Gazze’de işgalci Yahudilere büyük kayıplar yaşatmıştır. Bu eylemlerin sonucunda işgalciler 2005 yılında Gazze’yi terk etmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber işgalciler aralıklarla Gazze’ye hava saldırıları ve askeri operasyonlar yapmaya devam etmiştir (İlhâmî, 2025, s. 258).

İsrail’in başta Gazzeliler olmak üzere tüm Filistinlilere karşı uyguladığı insanlık dışı muameleler ve mezalim, aslen Filistinli olan şair Temîm el-Bergûsî (el-Bergûsî, t.y.) tarafından da dile getirilmiştir. Şair bu mezalimi anlattığı şiirine “Askeri Beyan” ismini uygun görmüştür. Şair bu şiirinde Filistin’de işlenen insan hakları ihlallerini ve insanlığa karşı işlenen cürümleri dünyaya ilan etmektedir.

Hastahane koridorunda, yedi ya da sekiz yaşında
bir kız çocuğunun cesedi yatmakta,
binanın enkazı altında döşeksiz, soğuk fayansın
üstünde.
Ey kızım! Sanki bana çok değerli bir şey
söyledin, sözle açıklanamayan,
Dünyayla ve içindekilerle, benimle, korku ve
emniyetin anlamlarıyla ilgili.

وَجُدَّةٌ طِفْلَةٌ بِمَمَرٍ مَشْفَى
لَهَا فِي الْعُمُرِ سَبْعٌ أَوْ ثَمَانٌ
عَلَى بَرْدِ الْبَلَاطِ بِلَا سَرِيرِ
وَأِلَّا تَحْتَ أَنْفَاقِ الْمَبَانِي
كَأَنَّكَ قُلْتِ لِي يَا بِنْتُ سَيْنَا
عَرِيزًا لَا يُعَسَّرُ بِاللِّسَانِ
عَنِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَعَيْنِي
وَعَنْ مَعْنَى الْمَخَافَةِ وَالْأَمَانِ
(el- Bergûsî, t.y.)

Gazze’de bugün de yaşanan insanlık dışı saldırılar canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Bombalanan bir hastanenin soğuk ve yıkık koridorlarında hiçbir sergi olmadan yatan ölü bedenler ve yaralılar üzerinden şair çok ulvi değerlere işaret etmektedir. Kendinden önceki şairlerin ifade ettiği gibi el-Bergûsî de Müslüman-Arap âleminin kaybettiği yüksek ahlaki değerlere atıf yapmaktadır. Bu değerler sözcüklerle ifade edilemeyecek kadar şanlı ve yüksek değerlerdir. Gazze’de bombalanan hastane enkazında yatan küçük bir kızın bedeni, insanlığa işte bu yüksek değerleri anlatmaktadır. Ayrıca bu parça Filistin’de çocukların yaşadığı acıyı, hüznü ve vahşeti tasvir etmektedir. Filistin’de iflas eden “insan hakları” efsanesinin yanında çok daha hassas olan “çocuk hakları” konusunun da bir göz boyamadan ibaret olduğu dile getirilmektedir.

el-Bergûsî’nin tasvir ettiği bir diğer manzara ise namaz vakitlerinde bombalanan mescitler ve orada namaz kılan Filistinlilerdir. En kutsal yerlerden olan mescitlerde, ibadet etmekten başka suç olmaya sivililerin vahşi bir şekilde bombalanmaları şairin vicdanını kanatmıştır. Bu insanlık dışı saldırılar şairin dilinden şöyle tasvir edilmektedir:

Yerin bir karış altın cemaatle namaz
ve bir uçak mekanın üstünde uçmakta,
namaz kılan cemaate seslenmekte:
“Yazıklar olsun size, neden beni
görmüyorsunuz?”
Cemaat onu görmezlikten gelmeye devam
ediyor.
Uçak, bombalarını atıp duman içine dalıyor.
Geride namaz kılarken şehit olanları ve
mescit içinde yeni bir şeref bırakarak
havalanıyor.

صَلَاةٌ جَمَاعَةً فِي شِدْرِ أَرْضِ
وَطَائِرَةٌ تُحَلِّقُ فِي الْمَكَانِ
تُنَادِي ذَلِكَ الْجَمْعَ الْمُصَلِّي
لَكَ الْوَيْلَاتُ مَا لَكَ لَا تَرَانِي
فَبِمَعْنُ فِي تَجَاهِلِهَا
فَتَرَمِي قَنَابِلَهَا وَتَعْرِقُ فِي الدُّخَانِ
وَتُقَلِّعُ عَنْ نَسْتَهْدِ مَنْ يُصَلِّي
وَعَنْ شَرَفٍ جَدِيدٍ فِي الْأَذَانِ (el-Bergûsî,
t.y.)

Gazze’de bir mescitte namaz kılan Müslümanlara, İsrail savaş uçaklarının nasıl bomba yağdırdığı etkili bir şekilde tasvir edilmektedir. Tepelerinde bomba atan uçaklar dolanmasına rağmen bir araya gelip namaz kılan Filistinlilerin imanlarının sağlamlığı ve ölümden korkmadıkları burada bir defa daha ifade edilmektedir. Bu cesaret ve sarsılmaz iman, düşmanın anlamakta zorlandığı ve şaşırıldığı bir durumdur. Bu direnişe karşı vahşice saldırmaktan başka bir yöntemi olmayan düşman bu hareketinde de başarısız olmaktadır. Bombalanan mescitlerde azim ve sabırla namaz kılmak, vatani korumak ve toprağına sahip çıkmak anlamına gelmektedir. Filistinlilerin vatanlarına sahip çıkmaktan ve önce Allah’a sonra da kendilerine güvenmekten başka seçenekleri yoktur. Çünkü yakın, uzak, dost ve düşman herkes tarafından terk edilmişlerdir.

Filistin meselesi İslam coğrafyasındaki şairleri etkilediği gibi doğal olarak Türkiye’deki şairlerin bir kısmını da etkilemiştir. Bu şairler genelde İslamî hassasiyeti olan şairlerdir. Filistin meselesine Türkiye’de ilk temas eden şair Sezai Karakoç’tur. 1969 yılında yayımlanan “Diriliş” dergisinde yazdığı “Ey Yahudi” isimli şiir, Türkiye’de Filistin meselesi üzerine yazılan ilk şiir olarak kabul edilir (Noyan, 2018, s. 20). Daha sonraki süreçlerde Filistin meselesi Türk şairler tarafından sürekli işlenen konuların başında gelmiş, günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir.

Günümüz yazar ve şairlerinden Kahramanmaraşlı Âtîf Bedir, M. Akif İnan, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt ve Nuri Pakdil gibi isimlerden etkilenecek şiir yazmaya başlamıştır. Şair Hece dergisinin kurucularındandır (Ceylan, 2019). Gazze’nin onyıllardır maruz kaldığı vahşet ve zulmü dizelerinde şöyle dile getirmektedir:

Senin için yeis yok artık Gazze
Yüzünde soylu ve yalnız bir dağ duruşu
Başında boranlar, tipiler, kasırgalar
Döner durur demirden yırtıcı kuşlar
Dört bir yanına uzanmış pençeleriyle
Etinden birer parça kapma yarışındalar
Yüzünde soylu ve yalnız bir dağ duruşu
Ruhunda bir Selahaddin direnci
Senin için yeis yok artık Gazze (Bedir, 2023, s. 11).

Şair, diğer şairlerde olduğu gibi Gazze’nin maruz kaldığı zulüm karşısında göstermiş olduğu direnişi överken, bu direnişin diğer İslam beldeleri ve yönetimleri tarafından yalnız bırakıldığına vurgu yapmaktadır. Gazze en şiddetli saldırılara maruz kalmaktadır. Buna rağmen İslam âleminde yeterli desteği görememektedir. Üzerinde neredeyse her gün dolaşan bomba yağdıran uçak ve helikopterlere rağmen bir dağın asaletinde ve sağlamlığında bu saldırılara tek başına direnmektedir. İşgalcilere karşı göstermiş olduğu bu asil direniş, cesaret ve sağlam irade sebebiyle Gazzeliler, her türlü takdir ve övgüye layıktır. Onların yaşadıkları acılar sebebiyle üzülmeye gerek yoktur. Asıl üzülmeye gerenler, vermiş oldukları bu savaşta onarı yalnız bırakanlardır.

Aynı zamanda akademisyen de olan Türk şair Sıddık Baysal (Baysal, 2024, s. 1), ilk şiir kitabı olan “Öte Yaka” isimli kitabının bir bölümünü sadece Filistin ve Gazze’ye ayırmıştır. Bu, şairin

Filistin meselesine verdiği önemin açık bir göstergesidir. Şair 7 Ekim 2023 tarihinden sonra İsrail devletinin Gazze'ye başlatmış olduğu vahşi saldırılar sonrası duygularını "İsrail/ Kanlı Çıban" başlığını taşıyan şiirinde şöyle ifade etmektedir.

Evvelki gün Hayber'de idik öncesinde Kureyza ve Kaynuka
Bugün Aksa'dayız, çehreler farklı fakat abluka aynı abluka
Sinemde kanlı bir çıban çıkmış adı İsrail
Ne menem bir dert ilahi, ne şekil kodu ne de şemail
Kavradı öfkesiyle Ön Asya'yı hırpani melun
Eridi Filistin kolları arasında bir karadulun
Filistin ağlıyor, her kurşunda vurulan benim
Çocuklar ağlıyor, akan kan, parçalanan can benim (Baysal, 2024, s. 78).

Bu dizeler şairin İsrail devletine olan öfkesini dile getirmektedir. Böylece şair Müslümanların duygularına tercüman olmaktadır. Bu dizeler, özellikle Ekim 2023'ten itibaren başlayıp halen devam eden, İsrail'in Gazze ve Filistin'e karşı yürüttüğü uluslararası kanun ve antlaşmaları çiğneyen ve her türlü insan haklarını ayaklar altına alan mezalimi karşısında duyulan derin öfkenin bir yansımasıdır. Ayrıca dizelerden şairin Filistinlilerle dayanışması ve onlara duyduğu yakınlık anlaşılmaktadır. Kendini Filistinlilerden ayrı görmeyen şair onların yaşadığı acı ve üzüntüyü bütün benliğiyle yaşadığını ifade etmektedir. Dizelere göre şair de bir Filistinlidir ve Filistinlilerin çektiği sıkıntı ve cefayı o da yaşamaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada incelenen şairler ve şiirleri Filistin davasına destek olan İslam âlemindeki şairler içinde küçük bir bölümü oluşturmaktadır. Bununla beraber Müslüman kamuoyunun duygularının tercümanı oldukları aşikârdır. Ele alınan şiirlerden aşağıdaki sonuçlar çıkarılmıştır:

Filistin meselesi sadece Filistinliler için değil İslam âlemi ve Hristiyan Araplar açısından da en önemli konulardan biri durumundadır. Şairler milletlerinin duygu ve düşüncelerini aktaran insanlardır. Onların şiirleriyle Filistin'e destek olmaları, işgalcilere karşı verdikleri mücadelede Filistinlilerin haklılığını dile getirmeleri, mensubu oldukları milletlerin de Filistin'in yanında yer aldığı bir ifadesidir. Gerek Filistinli şairler gerekse diğer İslam beldelerindeki şairler, Filistin'in 1917 yılında İngilizler tarafından işgal edilmesinden günümüze kadar geçen süreçte, Filistinlilerle dayanışma içinde olmuştur. Bu kapsamda sadece Müslüman şairlerin değil Hristiyan Arap şairlerin de Filistin davasına destek oldukları sonucuna varılmıştır. Şairlerin isyan, sabır, cesaret ve düşmanı mağlup etme gibi konularda Filistinlileri teşvik ettikleri, onları karamsarlıktan ve ümitsizlikten uzak tutmaya çalıştıkları görülmüştür. Ayrıca İslam ve Arap toplumlarını Filistin direnişine ortak olmaya çağırdıkları tespit edilmiştir.

İncelenen şiirlerden Filistin halkının vatanına, bağımsızlığına ve kutsallarına olan düşkünlüğü açıkça anlaşılmaktadır. Filistinlilerin bağımsızlıkları için vermiş oldukları mücadelenin büyüklüğü, bu uğurda göstermiş oldukları sabır, cesaret ve fedakârlık İslam âlemine örnek olmuştur. Şiirlerden her türlü olumsuzluğa rağmen vatan sevgisi ve sağlam bir iradeyle en güçlü düşmanlara direnilebileceği anlaşılmaktadır.

Filistinlilerin işgalci Yahudilerle olan savaşında İslam âlemi tarafından yalnız bırakıldığı sonucuna varılmıştır. Özellikle Arap yöneticilerin Filistin konusundaki duyarsızlığının şiddetle eleştirildiği tespit edilmiştir. Bu yalnızlıklarına rağmen Filistin halkının yaklaşık bir asırdır işgalcilere karşı direnişe devam ettiği anlaşılmıştır. Kimi zaman dile getirilen "Filistinliler vatanlarını parayla sattı." iddiasının gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Her iki yazar makaleye eşit ve %50 oranında katkı sunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Abdullatif, İ. (1971). Min vesâiki't-târîhi'l-Arabî. *Mecellü'l-Kâhira Fer'u'-Hartûm*, 2, 95-111.
- Armstrong, K. (1989). *el-Kuds: Medine vâhîde ve akâidü selâse* (F. Nasr & M. Anânî, Çev.). Kahire: Dâr Satûr.
- Arslan, A. (2018). Modern Arap romanı ve siyaset ilişkisi bağlamında “Şakkatu'l-Hurriyye” romanı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 140-162.
- Avz, A. (1973). Hicretü'l-Yehûd ilâ Filistîn ve mevkifu'd-Devleti'l-Usmâniyyeti minhâ. *Mecelle Külliyyeti'l-Âdâb*, 3, 155.
- Baysal, S. (2024). *Öte Yaka*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Bâzîlî, K. (1989). *Sûriyye ve Filistîn tahte'l-hükmi'l-Usmânî* (T. Mu'asrânî, Çev.). Moskova: Dâru't-Takaddüm.
- Bedir, Â. (2023). Tanrı kimdir İsrail. *Hece*, 324, 11-12.
- Bilge, M. L. (2001). İzzeddin el-Kassâm. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 582). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Can, M. B. (2023). Semih El-Kâsim'in “Kudsü'l-Ard” İsimli şiirinin tahlili. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(24), 623-641.
- Ceylan, S. (2019). *Âtuf Bedir*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/atif-bedir> adresinden 08.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Dervîş, M. (1980). *Dîvânü Mahmûd Dervîş*. Beyrut: Dâru'l-Avde.
- Dursun, D. (1985). Filistin Sorunu'nun ortaya çıkışı. *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 193-200.
- Editör. (2017). 15 عاماً على استشهاد عروس فلسطين “آيات الأخرس”. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/miscellaneous> in 09.12.2024.
- el-Bergûsî, T. (t.y.). *بيان عسكري*. Retrieved from <https://www.poetsgate.com/poem.php?pm=180330> in 02.12.2024.
- el-Cevâhirî, M. M. (2011). *el-A'mâlû's-şi'riyyetü'l-kâmile*. (İsâm Abdülfettâh, Ed.). Kahire: Mektebetü Cezîreti'l-Verd.
- el-Hürî, B. (1998). *el-A'mâlû's-şi'riyyetü'l-kâmile*. Kuveyt: Müessesetü Câizeti Abdilaziz Su'ûd el-Bâbtîn li'l-İbdâ'i's-Şî'rî.
- el-Kâsim, S. (1993). *el-A'mâlû'l-kâmile*. Kuveyt: Dâr Suâd es-Sabâh li'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- el-Kermî, A. (1978). *Dîvânü'l-Kermî*. Beyrut: Dâru'l-Avde.

- el-Kusaybî, G. (t.y.). *Şühedâ*. Retrieved from <https://www.aldiwan.net/poem109437> in 02.12.2024.
- el-Mesîrî, A. (1999). *Mevsû'atü'l-Yehûd ve'l-Yehûdiyye ve's-Sahyûniyye*. Kahire: Dâru's-Şurûk.
- es-Sa'idî, H. (t.y.). *نكبة فلسطين. القصة الكاملة*. <https://www.aa.com.tr/ar> adresinden 30.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Fazlıoğlu, Ş. (2019). Mahmûd Dervîş. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. Ek-2* (ss. 177-178). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Gökgöz, T., & Mehmetali, B. (2020). Arap şiirinde romantik bir şair 'Alî Mahmûd Tâhâ ve şiirleri. *Turkish Studies*, 15(4), 1849-1861.
- Hemedânî, H. E. (2006). eş-Şi'ru'l-Arabî fi Bâkistân min 1947 ilâ 2000. *Mecelletü'l-Belâğ, Rebîü's-sânî/1387*, 53.
- İkbâl, M. (2007). *Dîvânü Muhammed İkbâl: el-A'mâlü'l-kâmile* (S. A. el-Gûrî, Ed.). Beyrut: Dâr İbn Kesîr.
- İlhâmî, M. (2025). *Hülâsa kıssati Filistîn ve's-Sahyûniyye: min cuzûri's-Sahyûniyye ilâ Tûfâni'l-Aksâ*. Tunus: Dâru'l-İmâmi'l-Mâzerî.
- Kabbânî, N. (1988). *Dîvânü sülâsiyye: Etfâlü'l-hicâra*. Beyrut: Menşûrâtü Nizâr Kabbânî.
- Kabbânî, N. (1999). *el-A'mâlü's-siyâsiyyetü'l-kâmile*. Beyrut: Dâru'l-Avde.
- Karaköse, H. (2018). Filistin ve Kudüs meselesine genel bir bakış (XIX. yüzyılın ortasından XX. yüzyıl ortalarına kadar). *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 150-165.
- Mahmûd, A. (2009). *el-A'mâlü's-şi'riyyetü'l-kâmile*. Amman: Dâru'l-Cerîr.
- Meşe, R., & Polat, H. (2024). Filistinli şair Abdürrahim Mahmûd ve direniş şiirleri. *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 601-633.
- Noyan, S. (2018). Türk ve Arap şiirlerinde Kudüs'e dâir ağıt, umut ve direniş. *Academic Platform*, 2(1), 13-29.
- Oren, M. (2009). *el-Kuvve ve'l-îmân ve'l-hayâl: Emrikâ fi's-Şarki'l-Evsat münzü 1977 hatte'l-yevm* (Â. Huteybe, Çev.). Londra: Müessesetü Hindâvi.
- Tâhâ, A. M. (2024). *Nidâü'l-fidâ*. Retrieved from <https://www.aldiwan.net/poem100191.in> 10.12.2024.
- Tülücü, S. (2020). Nizâr Kabbânî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. Ek 1* (ss. 697-698). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yiğit, A. A. (2019). Filistin meselesinin kronikleşmesi (1918-1948). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123(243), 391-414.

Extended Abstract

Introduction

The Middle East has been a region that Jews have long coveted. Jews have wanted to come and settle in this region since the 16th century. The Ottoman Empire realized the interest of Jews in this region from that time on and tried to prevent them from settling in the region, especially in Palestine. After Mehmet Ali Pasha became the governor of Egypt in 1805, he caused radical changes in the region. Mehmet Ali Pasha's rule in Egypt had a great impact on the Arab geography in terms of religion and politics. During his reign, the first foreign consulate, the British Consulate, was opened in Jerusalem in 1839. This consulate would later play a very dangerous role in protecting the Jews in Jerusalem and Damascus and inciting them against the people of the region. Mehmet Ali Pasha encouraged Jews to settle in Egypt and during his time, the Jewish population in Egypt increased significantly. In the early twentieth century, Jews began to migrate to Jerusalem under the guidance and encouragement of Theodor Herzl. The increasing Jewish population in the region caused anxiety and fear among the Muslim population, and soon tensions began between the two social groups. The most important feature of this period in military terms was that the Ottoman Empire had weakened greatly. The Ottoman Empire entered the war in World War I as an ally of Germany and Austria. All of Palestine, especially Jerusalem, became a battleground between the Ottoman and British forces. The British won the war, and Jerusalem fell into British hands in 1917. In 1948, with the support of Western states, especially Britain, the United Nations decided to establish a Jewish state in Palestine. As a result of this decision, the establishment of the State of Israel in Palestine caused a number of radical political, social, and cultural developments and conflicts that would later be called the "Palestine-Israel Problem."

First and foremost, Palestinian writers, as well as writers in the Arab and Islamic worlds, did not remain spectators to these radical changes and the Palestine-Israel conflict. They became the most prominent advocates of the Palestinian cause. Sometimes they have contributed to the defense of the Palestinian cause by arming Islamic societies with consciousness and awareness, and sometimes they have tried to support the cause by encouraging Palestinians not to abandon their homeland at all costs.

The subject of this study is how Arab and Turkish poets view the Palestinian issue. The subject has been limited to examples selected from Arab and Turkish poets. The Palestinian issue is a problem that concerns the entire Islamic world and even the entire world. Therefore, countless works have been produced on the subject by poets and writers both in the Islamic world and all over the world. Since the examination of all these works is far beyond the scope of an article, it has become a necessity to limit the research in this way.

In the literature review, it was determined that there was an article titled "Lament, Hope and Resistance About Jerusalem in Turkish and Arab Poems" written previously on the subject. This research differs from the aforementioned article in terms of content, scope and method. The main differences between the two articles are as follows: This research examines the Palestinian issue in historical periods. The original Arabic texts of the poems are also provided in the article. This research covers a larger geography in terms of scope due to the large number of poets from different countries whose poems are included.

The importance of the research stems from the value of Palestine and Jerusalem to Muslims. In addition, the oppression that Palestinian Muslims have been experiencing for nearly a century and the Israeli aggression and barbarity that began in Gaza, the West Bank and finally in Lebanon and Syria after the resistance movement called the "Aqsa Flood" on October 7, 2023, necessitate a very good understanding of the Palestinian issue. In this context, the research will contribute to the development of awareness of protecting Jerusalem and Palestine in relevant social platforms by bringing to the agenda the poets who support the Palestinian cause and their poems.

Method

The research brings together examples of poems about Palestine and Jerusalem by Palestinian and Muslim-Arab poets who lived and are still living from World War I to the present. In this respect, the research includes a historical method. The poem pieces were selected to address the impact of the Palestinian cause on the poets' souls from various aspects. Therefore, the psychological analysis method was also used in the research. In addition, the poets offer various social, political and revolutionary suggestions regarding the Palestinian cause. This situation also necessitated the use of the social and political analysis method in the research.

The research examines the Palestinian issue in four historical time periods. These are, respectively, 1917-1948, 1948-1967, 1967-1987 and 1987-present. Selected poem sections from the poems of the poets who lived in these periods, first of all Palestinian poets and then other Muslim-Arab poets, were conveyed. The messages given in the poems examined, the prominent emotions, suggestions and the poets' solidarity with the Palestinian people were discussed.

Findings

The Palestinian people's devotion to their homeland, independence and sacred things is clearly understood from the poems examined. The greatness of the struggle that the Palestinians gave for their independence, the patience, courage and sacrifice they showed for this cause have become an example for the entire Islamic world. It is understood from the poems that despite all kinds of negativity, the most powerful enemies can be resisted with love for the homeland and a strong will.

Conclusion, Discussion and Recommendations

It was concluded that the Palestinians were left alone by the Islamic world in their war with the occupying Jews. It was determined that the insensitivity of the Arab administrators regarding the issue of Palestine was particularly criticized. Despite all their loneliness, it has been understood that the Palestinian people have continued to resist the occupiers for nearly a century. It has been understood that the claim that "Palestinians sold their homeland for money", which is sometimes voiced, does not reflect the truth. It has been seen that poets encourage Palestinians in matters such as rebellion, patience, courage and defeating the enemy, and try to keep them away from pessimism and hopelessness.